

דתישכונ

פרשת בשלח, תשע"ט, מספר 1303

"וידעו מצרים כי אני ה'"

חגי בן-ארצי

למהלך הגדול של יציאת מצרים מציבה התורה שתי מטרות דתיות-אמוניות. הראשונה היא גיבוש האמונה של עם ישראל בא-לוהי ישראל. ראו, למשל, בפתיחה לפרשת "וארא": "וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֹא-לֵהִים וַיִּדְעֹתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלוֹת מִצְרַיִם" (שם' ו:ז). כמו כן בפתיחה לפרשת "בא": "וְלִמְעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְעַלְלֹתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְנִי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעֹתֶם כִּי אֲנִי ה'" (שם י:ב). המטרה הזאת הושגה במלואה; התורה מעידה בפרשתנו: "וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיֵּרָאוּ הָעָם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדוּ" (שם יד:לא).

בנוסף למטרה הראשונה התורה מציבה מטרה נוספת, שמכוונת לא לישראל אלא למצרים – הכרה של העם המצרי, ובמיוחד של פרעה, בא-לוהי ישראל ובמלכותו בעולם. כבר בבשורה על המכות, שעומד הקב"ה להנחית על מצרים, מודגשת המטרה הזאת: "וְהִרְבֵּיתִי אֶת אֶתְנִי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם... וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנֹתְתִי אֶת יְדֵי עַל מִצְרַיִם" (שם ז:ג-ה). גם בפרשתנו התורה חוזרת על המטרה הזאת: "וְאֲנִי הֲנִי מְחֹזֵק אֶת לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם... וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּהַכְּבֹדִי בְּפָרְעָה בְּרִכְבוֹ וּבַפָּרְשֵׁי" (שם יד:זי-יח). התורה מדגישה שההכרה בא-לוהי ישראל תהיה קודם כול נחלתו של פרעה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם בִּבְקֹר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פָרְעָה... לְמַעַן תִּדְעֵי כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ" (שם ח:טז-יח). אבל בניגוד למטרה הראשונה, שהתורה מעידה שהושגה, אין שום עדות בתורה שהמטרה השנייה הושגה. ההסכמה של פרעה לשלח את ישראל נבעה ממצוקה איומה, בעקבות מכת בכורות, ולא חל בו שום שינוי תודעתי: "וְתַהִי צַעֲקָה גְדֹלָה בְּמִצְרַיִם כִּי אֵין אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שֵׁם מֵת. וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי" (שם יב:ל-לא). ההוכחה לכך היא, שמיד אחר-כך הוא רודף אחרי ישראל במטרה להחזירם. גם אחרי טביעת פרעה וחילו בים סוף, אין עדות לכך

אל המספר הזה מגיעים לפי החישוב הבא:¹ הארכיאולוגיה המקובלת מתארכת את מסע שישק לארץ-ישראל, בימי רחבעם וירבעם, לשנת 924 לפנה"ס. לפי המקרא התרחש המסע הזה בשנה החמישית לרחבעם, כלומר בראשית מלכות רחבעם, בשנת 929- (זאת שנת פילוג הממלכה המאוחדת): "וַיְהִי בְּשָׁנָה הַחֲמִישִׁית לְמֶלֶךְ רַחְבְּעָם עָלָה שׁוּשַׁן מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַם" (מל"א יד:כה). שלמה מלך 40 שנה ("וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ שְׁלֹמֹה בִירוּשָׁלַם עַל-כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה", מל"א יא: מב), כלומר, ראשית מלכות שלמה הייתה בשנת 969- התנ"ך מעיד ששלמה התחיל לבנות את בית המקדש בשנה הרביעית למלכותו, כלומר, בשנת 965- ("בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית... לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיְבַן הַבַּיִת לַה'", מל"א ו:א). מכאן שתחילת בניין המקדש היה בדיוק 480 שנה לאחר יציאת מצרים: "וַיְהִי בְּשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם... וַיְבַן הַבַּיִת לַה'" (שם). כלומר, אם חוזרים 480 שנה משנת 965- מגיעים לשנת 1445- כשנת היציאה ממצרים (על התיארוך של מסע שישק ראו: אטלס כרטא לתולדות ארץ-ישראל בתקופת המקרא, הוצאת כרטא, תשכ"ה. עמ' 77, וכן אטלס דעת מקרא, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ד. עמ' 244-246).

* ד"ר חגי בן-ארצי מרצה בבית הספר ללימודי יסוד היהדות באוניברסיטה. לאחרונה יצא לאור ספרו "מגילת המרד והחורבן", בהוצאת ספריית בית-אל.

עַבְד־חֶבְהָ מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם, שְׁזוּעַק לְעִזְרָה לַפְּחוֹת בְּשִׁבְעָה מִכְּתָבִים. אֲבָל כָּל הַתַּחֲנוּנִים לֹא הוּעִילוּ; הַצְּבָא הַמִּצְרִי לֹא הִתְעַרַב, וּבִכֵּךְ אֶפְשֵׁר לִיהוֹשֵׁעַ וּלְבִנֵי-יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁלִים אֶת הַכִּיבוּשׁ שֶׁל אֲזוּרֵי הַהָר וְאֶת הַהִתְנַחְלוֹת שֶׁבָּאָה בְּעַקְבוֹתָיו.

מִכְּתָבוֹ הַשְּׁבִיעִי שֶׁל עַבְד־חֶבְהָ מִשְׁמַעוֹת בְּיֹתֵר. הוּא מְנַסֵּה לְשַׁעַר בּוֹ מְדוּעַ לֹא בָּאוּ מַלְכֵי מִצְרַיִם לְעִזְרַת מַלְכֵי כְנַעַן, שֶׁהָיוּ וְסָלְּמוּ שֶׁלָּהֶם (שְׁלִיטִים הַכְּפוּפִים לְשִׁלְטוֹן הַמֶּרְכָּזִי). בְּמִכְתָּבוֹ הָאֲחֵרֹן הוּא כּוֹתֵב: "כִּנְרָאָה אֲדוּנִי אוֹהֵב אֶת הַח'בִּיר". אִי-הִתְעַרְבוּת שֶׁל הָאִימְפֵּרִיָּה הַמִּצְרִית, כְּמַה עֶשְׂרוֹת שָׁנִים לְאַחַר יְצִיאַת מִצְרַיִם, נִבְעָה מִן הַפְּחָד שֶׁהִפִּילוּ עֲלֵיהֶם מְכוֹת מִצְרַיִם, וְכִנְרָאָה גַם בְּגַלְל הַמַּהֲפָכָה הַדְּתִית שֶׁל אַח'נָאֲתוֹן. הַמַּהֲפָכָה הַזֹּאת הִעֲסִיקָה אֶת מַלְכֵי מִצְרַיִם וְגָזְלָה אֶת כָּל הָאֲנָרְגִיּוֹת שֶׁלָּהֶם, אֲבָל גַּם קִרְבָּה אוֹתָם מִבְּחִינָה דְתִית אֶל אֲמוֹנַתָּם הַמוֹנּוֹתִיאִיסְטִית שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְזֶה, כִּנְרָאָה, רוֹמֵז עַבְד־חֶבְהָ, שֶׁמְדַבֵּר עַל אֲהַבְתּוֹ שֶׁל אַח'נָאֲתוֹן לַח'בִּירוֹ. הַמַּהֲפָכָה הַדְּתִית בְּמִצְרַיִם אֲפִשְׂרָה, אִם כֵּן, אֶת פְּלִישְׁתִּים וְאֶת הַתְּנַחְלוֹתָם שֶׁל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְץ כְּנַעַן, לְמִרוֹת שֶׁהִיָּתָה בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה חֶלֶק מִן הָאִימְפֵּרִיָּה הַמִּצְרִית.²

מִתְבָּרַר, אִם כֵּן, שֶׁהַהֲבִטָּחָה "וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אָנִי ה'" הַתְּקִימָה בְּתְקוּפָה קְרִיטִית לְכִיבוּשׁ הָאָרֶץ וְלְפְרִיסַת הַהִתְנַחְלוּת הָרִאשׁוֹנוֹת. לְאַחַר הַיֵּאֲחָזוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְץ, כִּבְר לֹא הִיָּתָה מִשְׁמַעוֹת לְמַהֲפָכָה הַנִּגְדָה שֶׁהִתְרַחֲשָׁה בְּמִצְרַיִם, כִּיוֹן שֶׁהַנּוֹכְחוֹת הַיִּשְׂרָאֵלִית בְּכַנְעַן הִיָּתָה כִּבְר עוֹבְדָה מוֹגֵמֶרֶת.

כֵּךְ, בְּאוֹפֵן כ"כ מוֹפְלָא, הָאֲרַכִּיאוֹלוֹגִיָּה מְשַׁלֵּמָה לָנוּ אֶת מַה שֶׁהִתְנַ"ךְ לֹא מְסַפֵּר לָנוּ, אֲפִילוֹ בְּרִמְזוֹ. בְּכֵךְ תוֹרֵם הַמְּדַע לְאַפְשָׁרוֹת שֶׁלָנוּ לְקַיֵּם אֶת בְּרַכַּת הַהַפְּטָרָה: "וְדַבֵּר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אַחֲרַי לֹא יִשׁוּב רִיקָם".³

² לְמִרוֹת אִי-הִתְעַרְבוּתָם שֶׁל הַמִּצְרַיִם בְּמַהֲלֵךְ שֶׁל הַכִּיבוּשׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי בְּאֲזוּרֵי הַהָר, מְנַעוּ מֵהֶם הַמִּצְרַיִם אֶת הַגִּישָׁה לְאֲזוּרֵי הַעֲמֻקִּים וּמִשׁוֹר הַחוּף, שֶׁהָיוּ בְּעֵלֵי חֲשִׁיבוֹת כְּלָלִית וְצְבָאִית לְמִצְרַיִם. בְּאֲזוּרֵים אֵלֶּה גַם עִבְרָה דֶּרֶךְ הַמִּסְחָר הַבִּינְלָאוּמִית בֵּין מִצְרַיִם לְמִסּוֹפּוֹטַמִּיָּה. זֹאת, כִּנְרָאָה, הִסִּיבָה לְכֵךְ, שְׁבִנֵי-יִשְׂרָאֵל לֹא הוֹרִישׁוּ אֶת יוֹשְׁבֵי הָעֲמֻקָּה, שֶׁעֲלִיהֶם הָגֵן הַצְּבָא הַמִּצְרִי, שֶׁהָיָה מְצוּיָד בְּמִרְכָּבוֹת בְּרִזָּל: "וַיְהִי ה' אֶת יְהוּדָה וַיִּרְשׁ אֶת הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת יְשֻׁבֵי הָעֲמֻקָּה כִּי רָכַב בְּרִזָּל לָהֶם" (שׁו' א:יט). לְמַה הִתְנַ"ךְ אֵינוֹ מְצִיֵּן בְּמִפּוֹרֵשׁ, שֶׁרָכַב הַבְּרִזָּל הוּא שֶׁל הַצְּבָא הַמִּצְרִי, שֶׁעֲלָיו אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים מִן הָאֲרַכִּיאוֹלוֹגִיָּה שֶׁל אוֹתָהּ תְּקוּפָה? לְשִׁאלָה זוֹ אֵין לִי הַסְּבֵר מְנִיחַ אֶת הַדְּעָת.

³ חוֹמֵר רַב עַל הַמַּהֲפָכָה הַדְּתִית שֶׁל אַח'נָאֲתוֹן וְעַל מִכְּתָבֵי תֵל אֶל-עַמְאָרְנָה נִיתֵן לְמִצּוֹא בְּאַטְלַס כְּרִטָא לְתוֹלְדוֹת אֲרֶץ-יִשְׂרָאֵל בְּתְקוּפַת הַמִּקְרָא עַמ' 35-36; צוּר שִׁיזָף, סִינֵי וּמִצְרַיִם עַמ' 137-139, 287-290; תְּעוּדוֹת נִבְחָרוֹת מֵאַרְכִּיּוֹן תֵּל אֶל-עַמְאָרְנָה, תְּרַגְּמוֹ: פְּנַחַס אֲרִצִּי, הוֹצֵאת אוֹנ' תֵּל-אַבִּיב, תש"ל; תְּעוּדוֹת מֵאַרְכִּיּוֹן אֶלְלַח' וְאֶל עַמְאָרְנָה, תְּרַגְּמוֹ: נָדָב נָאֵמָן וְחוֹנָן רִבִּיב, הוֹצֵאת הָאוּנִיבֵרְסִיטָה הָעִבְרִית, תש"ז.

בְּמֵאָה הַשְּׁנַיִם שֶׁבֵּין הַמַּחְצִית הַשְּׁנִיָּה שֶׁל הַמֵּאָה ה-15 לְפִנְה"ס לְבֵּין הַמַּחְצִית הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַמֵּאָה ה-14. וְהִנֵּה מִתְבָּרַר, שִׁישׁ לָנוּ מִיַּד רַב עַל מַה שֶׁהִתְרַחֲשׁ בְּמִצְרַיִם בְּמַחְצִית הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַמֵּאָה ה-14, עִם רֵאשִׁית הַהִתְנַחְלוֹת שֶׁל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְץ כְּנַעַן. הַמִּידַע הַזֶּה מְבוֹסָס בְּעִיקָר עַל אַחַת הַתְּגִלּוֹת הַגְּדוּלוֹת שֶׁל הָאֲרַכִּיאוֹלוֹגִיָּה – הָאֲרַכִּיּוֹן הַמְּלֻכּוֹתִי שֶׁל אֲמִנְחַתַּפּ הַשְּׁלִישִׁי וְהַרְבִּיעִי, שֶׁמְלָכוֹ בְּמִצְרַיִם בְּתְקוּפָה זוֹ. הָאֲרַכִּיּוֹן הִתְגַּלָּה בְּשָׁנַת 1887 בְּתֵל אֶל-עַמְאָרְנָה שֶׁבְּמִצְרַיִם הַתִּיכּוֹנָה, וְנִמְצָא בּוֹ אוֹסֵף עֲצוּם שֶׁל מִכְּתָבִים וּמְסַמְכִים הִיסְטוֹרִיִּים מְרַתְקִים. מִן הָאֲרַכִּיּוֹן מִתְבָּרַר, שֶׁבְּתְקוּפָה זוֹ הִתְרַחֲשָׁה בְּמִצְרַיִם מִהֲפָכָה דְתִית עֲצוּמָה, שֶׁאוֹתָהּ הוֹבִיל בְּעִיקָר אֲמִנְחַתַּפּ הַרְבִּיעִי (אַח'נָאֲתוֹן). הוּא הַכְּרִיז עַל אֶל אַחַד, אֶל הַשֶּׁמֶשׁ (אַתוֹן), שֶׁאוֹתוֹ מְסַמְלוֹת קְרִנֵי הַשֶּׁמֶשׁ, שְׁנוֹתָנוֹת חִיִּים בִּיקוּם. הוּא יָצָא לְמַסַּע נִרְחָב שֶׁל הֶרֶס כָּל הַמִּקְדָּשִׁים בְּמִצְרַיִם, שֶׁהָיָה בָּהֶם פּוֹלְחֵן לְאֱלִים רַבִּים, בְּמִיּוּחַד לְאֵל אֲמוֹן. אֶת הַמִּקְדָּשׁ הַמֶּרְכָּזִי לְאֵל הַחֲדָשׁ בְּנָה בְּאַח'נָאֲתוֹן (הִיא תֵּל אֶל-עַמְאָרְנָה), שֶׁבָּהּ הִיָּתָה גַם בִּירוֹתוֹ וְעִיקָר פְּעִילוֹתָיו. הִיסְטוֹרִיּוֹנִים רוֹאִים בְּמַהֲפָכָה הַדְּתִית שֶׁל אַח'נָאֲתוֹן אֶת הַמַּהֲפָכָה הַדְּתִית הַגְּדוּלָה בְּיֹתֵר בְּעוֹלָם הָעֵתִיק (מַחוּץ לְעַם יִשְׂרָאֵל), שֶׁבָּהּ הוֹנְחוּ הַנִּיצָנִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל אֲמוֹנָה מוֹנּוֹתִיאִיסְטִית בְּאֵל אַחַד. מִסְתָּבַר שֶׁהַמַּהֲפָכָה הַזֹּאת הִתְרַחֲשָׁה בְּעַקְבוֹת יְצִיאַת מִצְרַיִם וְהַנִּיסִים שֶׁלִּיו אוֹתָהּ. אוֹמְנָם הִיא הִתְרַחֲשָׁה כְּמַה עֶשְׂרוֹת שָׁנִים לְאַחַר הַיְצִיאָה, כִּיוֹן שֶׁהַהֲבִטָּחָה שֶׁל אֲמוֹנָה חֲדָשָׁה, הַשּׁוֹנָה כָּל כַּךְ מִן הָעוֹלָם הָאֱלִילִי, אוֹרְכַת זְמַן. יִיתְכֵּן גַּם, שֶׁהַמִּצְרַיִם חִיכוּ לְרֵאוֹת מַה יִּקְרָה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְאַחַר שֶׁהִתְבָּרַר לָהֶם שֶׁעַם הָעַבְדִּים לֹא רַק הַצְּלִיחַ לְצַאת מִמִּצְרַיִם, וְלִהְיוֹת כּוֹחַ שֶׁל הָאִימְפֵּרִיָּה הַגְּדוּלָה בְּעוֹלָם בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה, אֲלֵא גַם לְהִגִּיעַ לְאַרְץ כְּנַעַן וּלְנַהֵל בָּהּ מַסַּע כִּיבוּשִׁים מוֹצֻלַח, אֲזִי הַבְּשִׁילָה הַהִכְרָה, שֶׁאֶל־לוֹהֵי הָעַבְרִיִּים הוּא הָאֶל-הָעֵלְיוֹן. הַהִכְרָה הַזֹּאת הוֹבִילָה לְמַהֲפָכָה, שֶׁלֹּא הִיָּתָה כְּדוֹגְמַתָּה עַד אֲזִי בְּעוֹלָם הָעֵתִיק, שֶׁבִּיטְלָה אֶת רִיבּוֹי הָאֱלִים וְהַכְּרִיזָה עַל אֵל אַחַד. כֵּךְ הַתְּקִימָה, אוֹמְנָם בְּאוֹפֵן רִאשׁוֹנִי וְחֶלְקִי, הַהֲבִטָּחָה: "וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אָנִי ה'".

אוֹמְנָם, הַמַּהֲפָכָה שֶׁל אַח'נָאֲתוֹן לֹא הִחְזִיקָה מְעַמְד זְמַן רַב. כִּבְר בִּימֵי נִכְדוֹ, תוֹת-אַנְח'אֲמוֹן, בִּיצְעוּ כוֹהֵנֵי אֲמוֹן מִהֲפָכָה נִגְדָה, הֶרְסוּ אֶת הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל אַח'נָאֲתוֹן וְהַחְזִירוּ אֶת הַבִּירָה הַדְּתִית לְנוֹא-אֲמוֹן. אֲבָל הַמַּהֲפָכָה שֶׁל אַח'נָאֲתוֹן הִיָּתָה בְּעֵלֶת חֲשִׁיבוֹת עֲצוּמָה בְּהִיסְטוֹרִיָּה הַיִּשְׂרָאֵלִית; אֵלוֹ הָיוּ הַשְּׁנַיִם שֶׁל הַתְּנַחְלוֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּאַרְץ כְּנַעַן בְּתְקוּפַת יְהוֹשֻׁעַ וּמִמְשִׁיכּוֹ. לְפִי הַמִּידַע הָאֲרַכִּיאוֹלוֹגִי שֶׁבִּידְנּוֹ, הַצְּבָא הַמִּצְרִי הִיא פְּרוֹס בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה בְּאַרְץ כְּנַעַן (אַרץ "רְזָנוֹ"), שֶׁהִיָּתָה חֶלֶק מֵהָאִימְפֵּרִיָּה הַמִּצְרִית. בְּאַרְכִּיּוֹן שֶׁל אֶל-עַמְאָרְנָה נִמְצָאוּ עֶשְׂרוֹת מִכְּתָבִים, שֶׁבָּהֶם פּוֹנִים מַלְכֵי כְנַעַן אֶל אֲמִנְחַתַּפּ הַשְּׁלִישִׁי וְהַרְבִּיעִי, וּמִתְחַנְנִים שִׁיעֲזְרוּ לָהֶם לְבָלוֹם אֶת הַפְּלִישָׁה שֶׁל "הַח'בִּיר" (לְפִי דְעוֹת מְסוּיְמוֹת הַם הָעַבְרִיִּים, הֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל). נוֹגְעִים לְלֵב בְּמִיּוּחַד מִכְּתָבָיו שֶׁל

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף